

Disse begrepene kan du bruke når du analyserer noveller og romaner

Se også listen på s. 582, som gjelder for alle teksttyper.

Synsvinkel og forteller

Perspektivet eller vinkelen en fortelling ses fra. Synsvinkel har betydning for hvor mye vi får vite om personene, og hvordan handlingen blir framstilt.

Personal synsvinkel

Følger én person om gangen

- Jeg-fortelling: alt ses gjennom øynene til «jeg».
- Han/hun-fortelling: vi ser handlingen fra hans/hennes perspektiv, og får vite hva han/hun tenker. Samtidig kan vi se personen og handlingen utenfra, noe vi ikke kan i jeg-fortelling.

Autoral synsvinkel

Følger gjerne flere personer

- refererende forteller: følger personene tett, men bare handlinger og replikker blir fortalt, ikke hva de tenker eller føler
- allvitende forteller: vet alt om personene, hva de tenker og hvorfor, kan hoppe i tid og sted og forutse hva som skal skje senere

Personal synsvinkel er vanlig i romaner og noveller fra slutten av 1800-tallet og framover. Eksempler er *Sult* (s. 421) («jeg») og «Kruttrøyk» (s. 431) («hun»).

Autoral synsvinkel er vanlig i eventyr og islendingesagaer (refererende forteller) og i eldre litteratur (allvitende forteller). Novellen «Ballstemning» (s. 386) har for eksempel en forteller som har full innsikt i alle personene og kan kommentere det de gjør og forklare hvorfor de gjør det.

En mellomting mellom personal og autoral synsvinkel har Christian Krohg i *Albertine* (s. 394) når han vekselvis følger Albertine og Winther i samme scene.

Slik kan du bruke begrepet når du skriver

«I utdraget fra *Albertine* ligger synsvinkelen hos Albertine og hvordan hun opplever besøket hos Winther. Men fortelleren skifter også til Winthers synsvinkel, slik at vi får innblikk i de stygge tankene hans.»

Jeg-forteller

Jeg-forteller kalles også *førstepersonsforteller*. Jeg-forteller brukes ofte for å skape spenning mellom det jeg-personen forstår og det leseren/andre personer forstår. «Jeg» kan framstille handlingen på en måte som gjør at vi skjønner at han er dum, gal, uvitende osv.

Eksempel

«Petter hadde klistra seg inntil meg helt siden han flytta hit i fjor høst. Jeg tror jeg var den første som veksla blick med han i skolegården [...] Den homoen var ute etter meg [...]» (E. Lund Eriksen: «Alle vet at Petter er homo», s. 504).

Slik kan du bruke begrepet når du skriver

«Jeg-fortelleren i 'Alle tror at Petter er homo' er sikker på at Petter legger an på ham. Dette er spenningen gjennom hele novellen, helt fram til han avsløres i dusjescenen.»

Tidsspenn

Tidsrommet handlingen foregår over.

Slik kan du bruke begrepet når du skriver

«Novellen har et tidsspenn på ett døgn, og hele handlingen foregår i nåtid.»

Spenningskurve og spenningstopp

Hvordan spenningen utvikler seg i en tekst, kan vi beskrive som en spenningskurve. Spenningskurven stiger gjerne mot en topp eller klimaks, før den flater ut mot slutten.

Slik kan du bruke begrepet når du skriver

«Spenningen i novellen stiger gjennom krangelen mellom moren og sønnen. Beskyldningene mellom dem blir hardere og hardere. Det går mot et klimaks da han truer henne.»

Tilbakeblikk

Det at handlingen hopper tilbake i tid, slik at vi får vite hva som har skjedd før.

Slik kan du bruke begrepet når du skriver

«Romanen foregår på to tidsplan, og annethvert kapittel er et tilbakeblikk til hovedpersonens barndom. Tilbakeblikkene gjør at vi forstår bedre hvorfor hun reagerer slik hun gjør i dag.»

Konflikt

Problemet som handlingen dreier seg om. I eventyr og enkle fortellinger er konflikten ofte knyttet til ytre farer eller fysiske hindringer. I noveller og romaner foregår konflikten som regel mellom personene eller inni hovedpersonen, og det dreier seg om relasjoner og følelser.

Slik kan du bruke begrepet når du skriver

«Konflikten i novellen 'Kruttrøyk' dreier seg om morens kamp for å klare seg i hverdagen, mens sønnen bare driver dank.»

Vendepunkt

Stedet der handlingen tar en ny, uventet retning og gir leseren en overraskelse, gjerne mot slutten. Det kan være noe som skjer, noe personene sier, eller noe de tenker.

Vendepunkt og spenningstopp er ikke det samme. Mens spenningstoppen kan gjøre historien mer intens og spennende, gjør vendepunktet at historien må tolkes på nytt.

I mange moderne noveller er det vanskelig å finne et vendepunkt; i stedet har de bare en åpen slutt.

Slik kan du bruke begrepet når du skriver

«Vendepunktet i novellen ser vi i siste avsnitt, der vi forstår at det ikke er snakk om et «vanlig» selvmord, men at hele familien har stått bak. Dette kommer som en overraskelse både på hovedpersonen og leseren.»

Frampek

Hint i teksten som peker fram mot det som skal skje senere. Ofte er frampektet knyttet til konflikten i teksten, og det skaper dermed spenning.

Eksempel

«Døra slår ut når ho blir opna, han får ikkje auga frå henne. Denne døra som stuper rett ut i døden.» (T. Vesaas: «Fall», s. 450).

Slik kan du bruke begrepet når du skriver

«Tidlig i teksten får vi et frampek mot at dette ikke er noen vanlig togstur: 'Denne døra som stuper rett ut i døden.'»

In medias res

Betegnelse på at leseren blir kastet rett inn i handlingen. In medias res-åpning er en effektiv måte å skape spenning på.

Eksempel

«Helene vaknar med eit rykk idet bussen er på veg ned til Odda [...]»
(M. Eikemo: «Talkshowdronninga», s. 492).

Slik kan du bruke begrepet når du skriver

«Novellen åpner midt i handlingen, *in medias res*: 'Helene vaknar med eit rykk ...' Dermed blir vi kastet rett inn i handlingen, før vi litt etter litt får avdekket hvem Helene er, og hvorfor hun er på vei til Odda.»

Kronologisk oppbygning

Handling som «følger klokka», altså uten tilbakeblikk.

Slik kan du bruke begrepet når du skriver

«Romanen er skrevet kronologisk og starter med at barnet blir født. Vi følger deretter hovedpersonen gjennom livet, til han dør.»

Sirkelkomposisjon

Teksten starter og slutter på samme sted, med samme setning eller samme handling. For eksempel åpner Ibsens *Et dukkehjem* med at Nora kommer inn hoveddøra, og stykket ender med at hun smeller igjen den samme døra.

Slik kan du bruke begrepet når du skriver:

«Sirkelkomposisjonen knyttet til døra understreker at Nora bryter ut av ekteskapet og blir selvstendig.»

Åpen slutt

Slutt som er skrevet slik at leseren kan dikte videre på historien. De fleste noveller har en åpen slutt. Det gir teksten mange tolkningsmuligheter.

Slik kan du bruke begrepet når du skriver:

«Novellen har åpen slutt, i den forstand at vi ikke vet hvordan det går med de to personene. Vi vet ikke hva de tenker om det som har skjedd.»

Tema

Se forklaring på side 587.

Personskildring

Beskrivelser som gjør at vi danner oss et bilde av personen. Vi skiller gjerne gjennom direkte personskildring (beskrivelse av utseende og personlighet) og indirekte personskildring (replikker, tanker og handlinger).

Eksempel – direkte (beskrivelse)

«Hodet med den svarte, kortklippede nakken var bøyd forover, og nedenfor den gulgrå jegerskjorten stakk de to stygge, lodne, hjulbente bena.»

Eksempel – indirekte (tankereferat)

«[Winthers tanker:] Helgesen var en stor, stor tosk hvis det var det var sant [...] at han ikke hadde rørt henne.» (C. Krohg: *Albertine*, s. 394).

Slik kan du bruke begrepet når du skriver

«Krohg skildrer Winthers personlighet både ved å beskrive ham som 'stygg' og 'hjulbent', og ved å vise hva slags kyniske tanker han har om Albertine.»

Miljøskildring

Beskrivelser av rom, natur, vær osv. som gjør at vi danner oss et bilde av omgivelsene der handlingen foregår. Miljøskildring kan også omfatte beskrivelser av holdninger og verdier i et samfunn.

Eksempel

«Brudesengen stod ferdig oppredd med silketrukne puter, vakre tepper var hengt omkring den [...] Kristin [...] var kledd i sin skarlagensrøde kjole. Store søljer holdt den sammen over brystet og lukket den gule silkeserker i halsåpningen, gyldne armringer glinset på de gule silkeermer.» (S. Undset: *Kransen*, s. 401).

Slik kan du bruke begrepet når du skriver

«Sigrid Undset gir detaljerte skildringer av møbler og klær i beskrivelsen av Kristins bryllup. Det gjør scenen levende for oss og tar oss med tilbake til middelalderen. Samtidig viser skildringene at Kristin er fra et høyere sosialt lag.»

Drama (skuespill og film)

Se oversikt over fagbegreper knyttet til dramatikk på side 214.